

بررسی تأثیر فضای مجازی بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان از دیدگاه معلمان (مطالعه موردی: شهرستان هامون)

* سعید محمدی صادق * * حسین ابراهیم‌زاده آسمین * * فرهاد غلامیان

* استادیار، علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

sms@lihu.usb.ac.ir

* * دانشیار برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

h.abraham@lihu.usb.ac.ir

* * * دانشجو دوره کارشناسی ارشد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

farhadgholamiyan76@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۲

چکیده

موضوع این پژوهش بررسی تأثیر فضای مجازی بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان است. فضای مجازی تأثیرات مثبت و منفی متعددی بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارد. فضای مجازی می‌تواند فرصت‌های ارتباط با همسالان در تمام نقاط جهان را در اختیار دانش‌آموز بگذارد و همچنین مهارت‌های ارتباطی یا آگاهی اجتماعی را افزایش دهد؛ اما در عین حال تعاملات حضوری را کاهش می‌دهد و خطرات سایبری ایجاد می‌کند. علاوه بر آن فضای مجازی با فراهم کردن بسترهای گسترده ارتباطی، امکان تقویت مهارت‌های اجتماعی دانشجویان و اساتید دانشگاه را نیز افزایش داده اما در عین حال ممکن است به کاهش تعاملات حضوری و مهارت‌های غیرکلامی منجر شود. بنابراین، استفاده متوازن و آگاهانه از این فضا برای توسعه مهارت‌های اجتماعی ضروری است. این پژوهش با روش توصیفی که از نوع همبستگی است، سعی دارد این مسائل را در محدوده شهرستان هامون بررسی نماید. جامعه آماری تحقیق معلمان مقطع متوسطه اول در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ هستند که تعداد آن‌ها طبق آمار ۷۴۰ نفر می‌باشد که با استفاده از جدول مورگان ۳۱۳ نفر از معلمان به‌عنوان نمونه آماری به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. در این تحقیق از پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی واتسون استفاده شد که در سال ۱۹۸۳ برای سنجش مهارت‌های اجتماعی افراد تدوین گردیده است. این مقیاس، دارای ۵۶ عبارت است که مهارت‌های اجتماعی کودکان را توصیف می‌کند. تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و روش آمار توصیفی و استنباطی در قالب جداول و نمودارها و آزمون‌های تی گروه‌های وابسته و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. روش تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش در سطح توصیفی از فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار استفاده شده و در بخش استنباطی برای بررسی این پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون (r) استفاده شد. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین فضای مجازی و انجام رفتارهای مناسب از سوی دانش‌آموزان، در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/440$ و $Sig=0/000$)، معنادار است. ضریب همبستگی بین فضای مجازی و دوری از رفتارهای غیراجتماعی از سوی دانش‌آموزان، در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/491$ و $Sig=0/000$)، معنادار است. ضریب همبستگی بین فضای مجازی و دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی از سوی دانش‌آموزان، در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/338$ و $Sig=0/000$) معنادار است. ضریب همبستگی بین فضای مجازی و دوری از برتری‌طلبی از سوی دانش‌آموزان، در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/151$ و $Sig=0/014$)، معنادار است. ضریب همبستگی بین فضای مجازی و ارتباط با همسالان از سوی دانش‌آموزان، در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/294$ و $Sig=0/000$) معنادار است که این خود نشان‌دهنده همبستگی مثبت و مستقیم بین دو متغیر موردبررسی است.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی، استارت‌آپ‌ها، پدیدارشناسی، نوآوری، پارک علم و فناوری.

نوع مقاله: علمی

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: حسین ابراهیم‌زاده آسمین H.abraham@lihu.usb.ac.ir

۱- مقدمه

جهان با ورود به عصر رسانه‌ها و شکل‌گیری جامعه اطلاعاتی، دوران جدیدی را آغاز کرده است. در نظام نوین جهانی، ما در عصر رسانه‌ها زندگی می‌کنیم؛ عصری که در آن رسانه‌ها جزء جدایی‌ناپذیر زندگی ما هستند. عصری که به عصر اطلاعات یا انفورماتیک معروف شده، نویددهنده جهانی نو با شیوه‌های نوین به کارگیری اطلاعات می‌باشد [۳]. در گذشته افراد در ارتباط چهره به چهره کسب اطلاعات می‌کردند و روند کسب دانش و فرهنگ پذیری بیشتر در فرهنگ خانواده و گروه همسالان شکل می‌گرفت؛ اما امروزه رسانه‌ها به‌ویژه رسانه‌های نوین عامل مهمی در کسب دانش، اطلاع‌رسانی و ایجاد سرگرمی برای افراد به شمار می‌آیند [۱۱]. از آنجایی که رسانه‌ها نقش مهمی در شکل‌گیری و تغییر نگرش، اندیشه و رفتار مخاطبان دارند، آموزش و شناخت روش‌ها و عملکرد رسانه‌ها ضرورت پیدا می‌کند. در چنین وضعیتی ما باید درباره نگرش کودکان و نوجوانان کشورمان به پدیده جهانی شدن رسانه‌ها و تاثیر این نگرش بر نظام ارزشی و هویت آن‌ها حساسیت کافی نشان دهیم و آموزش و پرورش کشور خود را برای پاسخگویی به این چالش عظیم جهانی آماده‌سازیم [۵]. بنابراین، استفاده از فناوری‌ها به دلیل تخصصی بودن حوزه کاری، تعیین‌کننده موفقیت در رسیدن به اهداف آموزش و پرورش است [۱۵]. از طرف یه، هم‌زمان با پیشرفت تکنولوژی آموزشی ضرورت استفاده از فرصت‌های زندگی هرروز از قبل بیشتر و مهم‌تر شده و فناوری اطلاعات و ارتباطات تنها به‌عنوان یک ابزار تدریس یا به‌عنوان یکی از موضوعات درسی به حساب نمی‌آید؛ اما واضح است که فناوری اطلاعات و ارتباطات در حال تغییر شکل و دگرگون‌سازی نظام آموزش و پرورش است [۸]. بنابراین بدیهی است که هرگونه تلاشی در جهت پرورش مهارت‌های اجتماعی افراد باید از خانواده شروع و در برنامه رسمی و غیررسمی مدارس برای رشد دانش آموزان ادامه یافته و در ارتباط با گروه دوستان و سپس رسانه‌های جمعی زمینه کسب مهارت‌های اجتماعی به شکل مطلوبی مهیا شود. با توجه به این موضوع، محقق در این مقاله، سعی دارد تا تأثیری که فضای مجازی بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم شهرستان هامون دارد، موردبررسی قرار دهد.

۲- بیان مسأله

رفتار اجتماعی بر تمامی جنبه‌های زندگی افراد سایه می‌افکند و بر سازگاری و شادکامی بعدی آن‌ها تأثیر می‌گذارد. توانایی فرد را از نظر کنار آمدن با دیگران و انجام رفتارهای اجتماعی مطلوب، میزان محبوبیت او در میان والدین، معلمان، همسالان و دیگر افراد جامعه مشخص می‌کند. اجتماعی شدن فراگردی است که به‌واسطه آن هر فرد، دانش و مهارت‌های اجتماعی لازم را برای مشارکت فعال در زندگی گروهی و اجتماعی به دست می‌آورد. مطالعات نشان داده که استفاده از فناوری چندرسانه‌ای، توانایی دانش‌آموزان را در برقراری ارتباطات اجتماعی باین صحبت‌ها و احساسات قابل‌درک افزایش می‌دهد؛ بنابراین، همگام با افزایش تقاضا برای کاربرد رسانه‌های آموزشی در تعلیم و تربیت، رایانه و ابزارهای آموزشی از جایگاه منحصری برخوردار شده‌اند [۲]. البته مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان جزئی از دروس مدرسه مطرح نیستند و تنها زمانی که دانش‌آموزان از خود رفتاری نامناسب و مغایر آنچه موردنظر اولیا می‌باشد، نشان دهند، این موضوع مطرح می‌شود.

رفتار اجتماعی پایه و اساس زندگی فرد را تشکیل می‌دهد و رشد اجتماعی هم باعث شکوفایی رشد عقلانی فرد می‌شود، منظور از رشد اجتماعی، تکامل فرد در روابط اجتماعی است که بتواند با افراد جامعه خود هماهنگ و سازگار باشد. درواقع، مهارت‌های اجتماعی به رفتارهایی گویند که شالوده ارتباطات موفق و رودررو را تشکیل می‌دهند [۱۴]. اشانت ومک فال مهارت‌های اجتماعی را عبارت از فرایندهای مرکبی می‌داند که فرد را قادر می‌کند طوری رفتار کند که دیگران او را باکفایت بشناسند. مهارت‌های اجتماعی دارای ابعاد و مؤلفه‌های مختلفی است. می‌توان گفت که مهارت‌های اجتماعی را شامل مهارت گوش دادن، مهارت همدلی در موقعیت‌های مختلف با دیگران، برقراری روابط دوستانه با دیگران، خود افشایی، تماس چشمی مناسب می‌داند. مهارت‌های اجتماعی را شامل همدلی، کنترل هیجانات، تأخیر در جلب رضایت و حل تعارض می‌داند. تعامل‌های اجتماعی کارا، به‌وضوح برای سازش هیجانی و رفتاری و عملکرد موفق در خانه، مدرسه، محل کار و اجتماع ضروری می‌باشد.

به‌طور کلی، مهارت‌های اجتماعی به افراد کمک می‌کند تا بتوانند نظر، عقاید، خواسته‌ها، نیازها و هیجان‌های خود

مادرانشان در کاهش احساس تنهایی و افزایش پذیرش همسالان پرداخت. نتایج تحلیل کوواریانس حاکی از اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی به دو گروه کودکان و کودکان و مادرانشان در جهت کاهش احساس تنهایی و افزایش پذیرش همسالان در هر دو گروه بود؛ اما بررسی مقایسه‌ای اثربخشی دو گروه علی رقم اختلاف بالای میانگین دو گروه، معنادار نبود. عدم معناداری آماری در مقایسه دو گروه، به معنای عدم اهمیت بالینی در این حوزه نیست و نشان می‌دهد که والدین به‌خصوص مادران نقش بسیاری در آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان و ارتباط آن‌ها با همسالان داشته که این امر به‌نوبه خود احساس تنهایی در کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

در سال ۲۰۰۳ پژوهشی با عنوان «مصرف رسانه‌های جمعی در میان نوجوانان» توسط جمعی از پژوهشگران اسپانیایی جهت توصیف مصرف رسانه‌های جمعی (تلویزیون، تلفن‌های همراه، کامپیوتر، اینترنت و بازی‌های ویدئویی) در میان نوجوانان و تجزیه و تحلیل تأثیرات آن بر روی سلامتی و پیشرفت آن‌ها صورت پذیرفته است. در این پژوهش که به روش پیمایشی صورت گرفته است، از نمونه‌ای آماری شامل ۸۸۴ نوجوان ساکن شش شهر ایلات کانتابریای اسپانیا که بین ۱۴ تا ۱۸ سال سن داشتند و در مقاطع سوم و چهارم دبیرستان مشغول تحصیل بوده‌اند، استفاده شده است. یافته‌ها نشانگر این هستند که نوجوانان در طول ایام هفته به‌طور میانگین ۳ ساعت در روز و در روزهای تعطیل آخر هفته نیز به‌طور میانگین ۳/۲ ساعت در روز را به تماشای تلویزیون می‌پرداختند. استفاده آن‌ها از کنسول-های بازی نیز به‌طور میانگین ۰/۶۹ در روز (۴۱ دقیقه) در طول هفته و ۱/۰۹ ساعت در روز (۶۵ دقیقه) در تعطیلات آخر هفته را شامل می‌شود. این افراد از اینترنت نیز به میزان ۰/۸۳ ساعت (۴۹ دقیقه) در روز در طول ایام هفته و ۱/۱۵ ساعت در روز (۶۹ دقیقه) در تعطیلات آخر هفته استفاده می‌کنند. ۸۷/۲ درصد نوجوانان دارای تلفن همراه هستند (این آمار دربرگیرنده ۹۱/۶ درصد دختران ۸۲/۴ درصد پسران می‌باشد). نوجوانان به‌طور میانگین در سن ۱۳ سالگی اولین تجربه کار با تلفن همراه را کسب کرده‌اند. هزینه ماهانه تلفن همراه برای دختران بالغ‌بر ۱۵ واحد پولی و برای پسران بالغ‌بر ۱۰ واحد پولی می‌شود و همچنین از تلفن‌های همراه نیز غالباً برای ارسال پیامک بهره گرفته می‌شود. تقریباً نیمی از نوجوانان (۴۶/۴ درصد) تلفن همراه

را ابراز کرده، به هنگام نیاز از دیگران درخواست کمک و راهنمایی کنند.

با توجه به این موضوع و مطالب قیدشده، فرضیات زیر در این مقاله مطرح شده است:

- ۱- به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و انجام رفتارهای مناسب از سوی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.
- ۲- به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و دوری از رفتارهای غیراجتماعی از سوی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.
- ۳- به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی از سوی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.
- ۴- به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و دوری از برتری-طلبی از سوی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.
- ۵- به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و ارتباط با همسالان از سوی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

۳- پیشینه پژوهش

بنا بر پژوهش انجام‌شده توسط سجادیان و نادری (۱۳۸۵) تحت عنوان «ارتباط بین افسردگی و انزوای اجتماعی کاربران اینترنت نوجوان و جوان با مدت‌زمان روزانه معمولی کاربری اینترنت» که به روی ۱۱۸ نفر از مشتریان معمول کافی‌نت‌های مجاور شهر اصفهان انجام‌شده است، تست افسردگی بک و تست محقق ساخته انزوای اجتماعی برای ارزیابی افسردگی و انزوای اجتماعی برای افراد نمونه استفاده شد. داده‌ها با استفاده از ضرایب همبستگی پیرسون، اسپیرمن و t گروه‌های مستقل تحلیل گردید. یافته‌های مطالعه حاکی از وجود رابطه مثبت بین افسردگی و انزوای اجتماعی با مدت‌زمان معمول استفاده از اینترنت در کاربران نوجوان و جوان است ($P > 0.01$).

پژوهش هما زنجانی زاده و علی‌محمد جوادی (۱۳۸۴) تحت عنوان «بررسی میزان و نوع استفاده از اینترنت و تأثیر آن بر ارزش‌های خانوار در بین دانش‌آموزان دبیرستانی مدارس دولتی ناحیه ۳ مشهد» می‌باشد. روش این پژوهش پیمایشی و حجم نمونه آن ۴۰۳ نفر بوده است. ۴۴/۷ درصد از پاسخ‌گویان از اینترنت استفاده می‌کردند و ۵۵/۳ درصد استفاده نمی‌کردند. میزان استفاده از اینترنت در بین دختران ۴۶/۷ درصد و در بین پسران ۵۳/۳ درصد بوده است.

چشمه علایی (۱۳۹۲) باهدف اثربخشی آموزش رسانه‌ای بر مهارت‌های اجتماعی به دو گروه کودکان و کودکان و

خود را با خود به دبیرستان می‌برند و آمارها نشان می‌دهند که به‌طور میانگین در میان اعضای خانواده‌های آن‌ها حداقل سه تلفن همراه وجود دارد. اکثر آن‌ها (۸۲/۱ درصد) علاقه‌مند به گشت‌وگذار در اینترنت می‌باشند اما در این میان پسران ترجیح می‌دهند که بیشتر به گشت‌وگذار و داندل بازی بپردازند و دختران علاقه بیشتری به چت و ارسال ایمیل از خود نشان می‌دهند. ۶۲ درصد نوجوانان به کافینت رفته‌اند و ۴۰ / ۸ درصد آن‌ها، به‌ویژه پسران (۳۳ درصد از پسران در مقابل ۷ / ۷ درصد از دختران)، نیز از وب سایت‌های پررونمایی بازدید کرده‌اند. در حدود دوسوم از نوجوانان (۷۱/۵ درصد)، به‌ویژه پسران (۸۷ درصد از پسران در مقابل ۵۷ درصد دختران)، از کنسول بازی‌های ویدئویی برخوردار بوده‌اند.

هالفنز (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای به بررسی اثر آموزش فضای مجازی بر واکنش‌های مثبت اجتماعی کودکان با معلولیت‌های عمیق پرداخت. داستان‌گویی به شیوه چند حسی شیوه‌ای است که در آن یک داستان شخصی بیان می‌شود و بچه‌ها با تحریک حسی به جست‌وجو و کشف اشیایی که متعلق به داستان هستند تشویق می‌شوند. این عمل به‌منظور بالا بردن سطح واکنش آن‌ها به قصه (اشیاء) و قصه‌گو صورت می‌گیرد. نمونه مورد مطالعه در این پژوهش شامل دو گروه آزمایش (۳۴ نفر) و کنترل (۲۰ نفر) بود. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش به روش مذکور بر واکنش‌های مثبت اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر مثبت داشته و این نتایج بیانگر یک روش امیدبخش برای کودکان و بزرگسالان معلول است.

۴- روش تحقیق

این پژوهش یک مطالعه توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شامل کل معلمان مقطع متوسطه اول شهرستان هامون در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ می‌باشد که تعداد آن‌ها طبق آمار دریافتی ۷۴۰ نفر می‌باشد. با استفاده از جدول مورگان ۳۱۳ نفر از معلمان به‌عنوان نمونه آماری در نظر گرفته شد، از این تعداد از معلمان به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب گردیدند. برای گردآوری اطلاعات از ابزارهای پرسشنامه، منابع کتابخانه‌ای مکتوب و الکترونیکی استفاده شد. داده‌های موردنیاز در این تحقیق، با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری می‌شود. در این تحقیق از پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی

واتسون به‌عنوان اصلی‌ترین ابزار گردآوری اطلاعات کمک گرفته می‌شود که متناسب باهدف و شرایط تحقیق تنظیم خواهد شد. پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی واتسون که توسط واتسون و همکاران در سال ۱۹۸۳ برای سنجش مهارت‌های اجتماعی افراد تدوین گردیده است. این مقیاس، دارای ۵۶ عبارت است که مهارت‌های اجتماعی کودکان را توصیف می‌کند. برای پاسخگویی به آن، آزمودنی باید هر عبارت را بخواند و سپس پاسخ خود را بر اساس یک شاخص ۵ درجه‌ای از نوع مقیاس لیکرت با دامنه‌ای از نمره ۱ (هرگز/هیچ‌وقت) تا نمره ۵ (همیشه) مشخص نماید. جهت تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و روش آمار توصیفی و استنباطی در قالب جداول و نمودارها و آزمون‌های تی گروه‌های وابسته و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. روش تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش در سطح توصیفی از فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار استفاده شده و در بخش استنباطی به‌منظور بررسی این پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون (r) استفاده شد. در کنار آزمون همبستگی پیرسون، برای بررسی تأثیر متغیر فضای مجازی به‌عنوان پیش‌بین بر مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان، از تحلیل رگرسیون چندگانه و همچنین مدل تحلیل مسیر (Path Analysis) استفاده شد. این تحلیل‌ها با هدف شناسایی میزان تأثیر مستقیم و غیرمستقیم فضای مجازی بر مؤلفه‌هایی چون انجام رفتارهای مناسب، دوری از پرخاشگری، و ارتباط با همسالان انجام گرفت.

برای اجرای تحلیل مسیر از نرم‌افزار AMOS و برای تحلیل رگرسیون از SPSS استفاده شد.

۵- تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

فضای مجازی (متغیر مستقل)

تعریف مفهومی: فضای مجازی به محیطی اطلاق می‌شود که از طریق شبکه‌های رایانه‌ای به‌ویژه اینترنت فراهم شده و امکان برقراری ارتباط، تبادل اطلاعات، دسترسی به منابع مختلف و انجام فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و آموزشی را به کاربران می‌دهد [۱].

تعریف عملیاتی: در این پژوهش، فضای مجازی با استفاده از پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته شامل مؤلفه‌هایی همچون میزان استفاده، نوع فعالیت‌های انجام‌شده در شبکه‌های

اجتماعی، میزان تعاملات آنلاین و نوع محتوای مصرف‌شده توسط دانش‌آموزان ارزیابی شده است.

مهارت‌های اجتماعی (متغیر وابسته)

تعریف مفهومی: مهارت‌های اجتماعی به مجموعه‌ای از رفتارهای آموخته‌شده اطلاق می‌شود که فرد را قادر می‌سازد روابط اجتماعی مثبت، مؤثر و پذیرفتنی با دیگران برقرار کرده و در تعاملات بین‌فردی خود موفق عمل کند [۱۳].

تعریف عملیاتی: مهارت‌های اجتماعی در این پژوهش با استفاده از پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی ماتسون (۱۹۸۳) اندازه‌گیری شده است. این ابزار دارای ۵۶ گویه با مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای (از "هرگز" تا "همیشه") است که پنج مؤلفه اصلی زیر را می‌سنجد:

۱. انجام رفتارهای مناسب اجتماعی

۲. دوری از رفتارهای غیراجتماعی

۳. دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی

۴. دوری از برتری‌طلبی

۵. ارتباط مؤثر با همسالان

۶- مدل نظری پژوهش

متغیر مستقل:

• فضای مجازی

شامل استفاده از اینترنت، شبکه‌های اجتماعی،

اپلیکیشن‌های پیام‌رسان

متغیر وابسته:

• مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان

مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی (متغیر وابسته):

۱. رفتارهای مناسب اجتماعی

۲. دوری از رفتارهای غیراجتماعی

۳. دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی

۴. دوری از برتری‌طلبی

۵. ارتباط با همسالان

۷- روابط علی بین متغیرها

جدول ۱. روابط بین متغیرها

جدول زیر نشان‌دهنده روابط بین فضای مجازی (متغیر مستقل) و مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان (متغیر وابسته) بر اساس ضریب همبستگی پیرسون و سطح معناداری است.

ردیف	نوع رابطه	سطح معناداری (Sig)	ضریب همبستگی پیرسون (r)	مؤلفه مهارت اجتماعی
1	مثبت و معنادار	0.000	0.440	رفتارهای مناسب اجتماعی
2	مثبت و معنادار	0.000	0.491	دوری از رفتارهای غیراجتماعی
3	مثبت و معنادار	0.000	0.338	دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی
4	مثبت و معنادار (ضعیف)	0.014	0.151	دوری از برتری‌طلبی
5	مثبت و معنادار	0.000	0.294	ارتباط با همسالان

می‌تواند منجر به نتایج مثبت و موفقیت‌آمیز در روابط انسانی با دیگران شود، هرچند کسب مهارت‌های اجتماعی یکی از عناصر اساسی اجتماعی شدن انسان در همه فرهنگ‌ها بوده و در دو یا سه دهه اخیر موردتوجه هر چه بیشتر پژوهشگران قرار گرفته است.

۸- مبانی نظری

مهارت‌های اجتماعی

مهارت اجتماعی استعدادی است که باعث ایجاد رفتارهایی می‌شود که مثبت یا منفی تقویت می‌شوند، نه رفتارهایی که توسط دیگران مجازات یا ساکت می‌شوند. این مهارت‌ها

مهارت ارتباط میان فردی

منظور از ارتباطات میان فردی، ارتباطاتی رودررو است که تعداد شرکت‌کنندگان آن اندک و معمولاً دو نفر هستند. هارجی و مارشال (۱۹۸۶) برای ارتباطات میان فردی مدل مفهومی را ارائه داده‌اند که دارای عناصر زیراست:

- ۱- بافت «شخص - وضعیت»؛ ۲- هدف؛ ۳- فرآیندهای میان جی؛ ۴- پاسخ؛ ۵- فیدبک؛ ۶- ادراک [۲۶].

مهارت ارتباط غیرکلامی

منظور از رفتارهای غیرکلامی، مجموعه رفتارهای صوتی و غیر صوتی هستند که نمی‌توان آن‌ها را کلامی دانست و مفاهیم از طریق تن صدا، سرعت گفتار، مقدار، گفتار و لحن، حرکات بدنی مانند وضعیت بدن ما بر روی صندلی، همراه با جنبه‌های غیرکلامی گفتار به انتقال اطلاعات کمک می‌کنند.

ارتباط غیرکلامی می‌تواند به‌طور کلی جایگزین گفتار شود. بنابراین، رفتارهای غیرکلامی ما در هنگام ارتباطات میان فردی در ایجاد تعامل اجتماعی نقش بسیار مؤثری دارند، رفتارهای غیرکلامی شامل تماس جسمی، زبان بدن (حرکات، ژست‌ها، وضعیت بدن، تکان دادن سر، نگاه خیره، حالات چهره)، مجاورت‌ها (فضایی و فاصله بین فردی)، خصایص ظاهری، پیرا زبان (بخش صوتی گفتار مثلاً زیروبمی، بلندی و سکوت) می‌باشند [۴].

مهارت تقویت و پاداش

تقویت یکی از مهارت‌های اجتماعی مهم است. عملکرد مردم، آموخته‌های آنان، تصمیماتی که می‌گیرند، احساسات و نگرش‌های آنان درباره خودشان و دیگران و هویت آنان، همه را می‌توانیم از طریق واکنش‌هایمان شکل داده و قالب‌ریزی کنیم.

تقویت‌کننده‌های اجتماعی را می‌توان به دو گروه، کلامی و غیرکلامی تقسیم کرد که باهم ارتباط تنگاتنگی دارند. تقویت‌کننده‌های کلامی عبارتند از: تصدیق، تأیید، تحسین، حمایت و سایر راه‌های پرورش پاسخ‌های طرف مقابل تقویت‌های غیرکلامی عبارتند از: ژست‌هایی مانند لبخند، تکان دادن سر، تماس چشمی و نیز حرکات بزرگ‌تر بدن از جمله کاهش فاصله میان فردی، خم شدن به جلو و لمس می‌باشند. هرچند تقویت عامل مهمی در رفتارهای اجتماعی است؛ اما همه این موارد (رفتارهای کلامی و

تلاش‌های زیادی برای تعریف مهارت‌های اجتماعی در متون تخصصی انجام شده است. با مرور تحلیل‌های ارائه شده در مورد مهارت‌های اجتماعی می‌توان گفت: کسی که دارای مهارت‌های اجتماعی است باید به‌گونه‌ای با دیگران ارتباط برقرار کند که بتواند به حقوق، الزامات، رضایت خاطر و یا انجام وظایف خود در حد معقولی دست یابد، بی آن که حقوق، الزامات، رضایت خاطر یا وظایف دیگران را نادیده بگیرد و درعین حال بتواند در این موارد مبادله‌ای باز و آزاد با دیگران داشته باشد.

اسلاموسکی و دان (۱۹۹۶) نیز مهارت اجتماعی را فرآیندی می‌دانند که کودکان را قادر می‌سازد تا رفتار دیگران را درک و پیش‌بینی کنند، رفتار خود را کنترل نمایند و تعاملات اجتماعی خود را تنظیم نمایند [۴] و لطف‌آبادی هم مهارت اجتماعی را استعدادی می‌داند که سبب بروز رفتارهایی می‌شود که به‌صورت مثبت یا منفی تقویت می‌شوند [۱۳]. به‌طور کلی مهارت‌های اجتماعی به آن دسته از مهارت‌هایی گفته می‌شود که ما در تعاملات میان فردی خود به کار می‌بریم. لذا از طریق ارتباط با دیگران و ارتباطات اجتماعی است که می‌توانیم با دیگران تعامل داشته و رفتارها، مهارت‌ها و توانایی‌های لازم برای زندگی را بیاموزیم.

۹- انواع مهارت‌های اجتماعی

مهارت ارتباط

هدف از برقراری ارتباط، عبارت از برقرار ساختن رابطه دوستانه با دیگران و حفظ روابط موجود می‌باشد. ارسطو اولین شخصی است که درباره ارتباط تعریف زیر را ارائه داده: «ارتباط عبارت است از جست‌وجو برای دست یافتن به کلیه وسایل و امکانات موجود برای ترغیب و اقناع دیگران» (معمدنژاد، ۱۳۷۹: ۴۳). هم‌چنین دیوید برلو «ارتباط برقرار کردن را عبارت از جست‌وجوی پاسخ از سوی گیرنده می‌داند» [۱۶].

چارلز هورتول کولی (۱۹۰۹) «ارتباط را مکانیسمی می‌داند که روابط انسانی بر اساس و به‌وسیله آن به وجود می‌آید و تمام مظاهر فکری و وسایل انتقال و حفظ آن‌ها در مکان و زمان بر پایه آن توسعه پیدا کند. ارتباط؛ حالات چهره، رفتارها، حرکات، طنین صدا، کلمات و نوشته‌ها، چاپ، راه‌آهن، تلگراف، تلفن و تمام وسایلی که اخیراً در راه غلبه بر مکان و زمان ساخته شده‌اند، همه را در برمی‌گیرد» [۱۶].

غیرکلامی) آثار تقویتی ندارد؛ بلکه تقویت‌کنندگی به عوامل پیچیده‌ای از قبیل: منبع تقویت، دریافت‌کننده تقویت و پاداش و نحوه ارائه آن بستگی می‌دارد [۱۳].

مهارت پرسش

پرسش یکی از رایج‌ترین و درعین حال ساده‌ترین مهارت‌ها است. پرسش و تقویت جزء مهارت‌های اصلی تعامل اجتماعی هستند. مهم‌ترین مشکل تعامل انسانی، ارتباطی است که بر مبنای پرسش و پاسخ پی‌ریزی شود. پرسش کارکردهای متفاوتی از جمله کسب اطلاعات، کنترل تعامل، ایجاد علاقه و کنجکاوی، تشخیص مشکلات طرف مقابل، ابراز علاقه به طرف مقابل، تعیین نگرش‌ها، احساسات و به حداکثر رساندن فعالیت طرف مقابل دارد. پرسش‌ها معمولاً به صورت کلامی‌اند. تنها جزء غیرکلامی آن، پایین بودن تن صدا در آخرین هجای پرسش‌هاست. پرسش‌ها بنا به بافت خود متفاوت‌اند (سؤالات هنگام مصاحبه، تدریس، مشاوره، بازجویی و گفت‌وگوهای ساده اجتماعی). ساده‌ترین طبقه بندی پرسش‌ها به صورت چه، چرا، چه موقع، چگونه، کجا، چه کسی است، طبقه بندی پیچیده‌تر شامل پرسش‌های باز و بسته، پرسش‌های پردازشی، هدایتگر، یادآور، عاطفی و سرسخت‌گیر هستند [۱۳].

مهارت خاتمه دادن

خاتمه دادن عبارت از «جلب توجه دیگران به سوی پایان تعامل که دارای چهار سطح متمایز: خاتمه خبری، خاتمه انگیزشی، خاتمه اجتماعی و خاتمه ادراکی است». خاتمه خبری علاوه بر پایان تعامل، در طول تعامل هنگام تغییر موضوع روی می‌دهد و برای این کار از خلاصه کردن استفاده می‌شود که شامل احساسات ابراز شده و اطلاعات ارائه شده است. وقتی می‌خواهیم موضوعی را تمام کنیم و بحث را خاتمه دهیم از خاتمه انگیزش استفاده می‌کنیم و از حصار می‌خواهیم که همچنان پس از اتمام جلسه درباره موضوع فکر کنند.

مهارت توضیح دادن

توانایی توضیح دادن شفاف و روشن به گونه‌ای که حتی برای کودکان هم قابل درک و فهم باشد. این مهارت یکی از استعدادهای ذاتی انسان است. همچنین توضیح ماهرانه یک مفهوم یا فرآیند می‌تواند زندگی یک فرد را تغییر دهد.

مهارت توضیح با سن، اطلاعات قبلی و توانایی ذهنی طرف مقابل رابطه مستقیمی دارد. وظیفه اصلی توضیح‌دهنده این است که ببیند چطور بین پیچیدگی توضیحات و توانایی مخاطبان خود توازن ایجاد کند و توضیحات باید در چه سطحی باشند. کارکردهای توضیح دادن شامل: ارائه اطلاعات، به اشتراک گذاردن اطلاعات، ساده کردن پدیده‌های پیچیده، روشن نمودن ابهامات موجود در تعامل اجتماعی، ابراز عقیده و نشان دادن نحوه اجرای مهارت خاص می‌باشد [۲۶].

مهارت گوش دادن

آدمی در قرن حاضر به توانایی‌های متعددی نیاز دارد که هر کدام می‌تواند به نوعی در روند زندگی و کار او تأثیرگذار باشد. از این میان توانایی برقراری ارتباط و ایجاد مناسبات اجتماعی از جمله مهم‌ترین مهارت‌هاست. در روابط بین فردی گوش دادن اهمیت زیادی دارد؛ زیرا از طریق این مهارت می‌توانیم ضمن احترام گذاشتن به فرد مقابل، وی را به ادامه تعامل تشویق نموده و در نتیجه اطلاعات بیشتری کسب نماییم. هارجی و همکاران گوش دادن را به چهار دسته اصلی زیر تقسیم می‌کنند:

- گوش دادن جهت درک یک مطلب - گوش دادن جهت ارزیابی - گوش دان جهت قدردانی - گوش دادن همدلانه [۲۶].

مهارت ابراز وجود

ابراز وجود یکی از مهارت‌های اجتماعی است که در ارتباطات میان فردی و در محیط‌های تخصصی و در تعاملات روزمره بسیار مفید است. آنها مهارت ابراز وجود را چنین می‌دانند: گرفتن حق خود و ابراز افکار، احساسات و اعتقادات خویش به نحوی مناسب، مستقیم و صادقانه است، به نحوی که حقوق دیگران را زیر پا نگذاریم. از طرفی نیز ابراز وجود را این‌طور تعریف می‌کنند: «رفتاری که شخص را قادر می‌سازد به نفع خودش عمل کند، بدون هرگونه اضطرابی روی پاهای خود بایستد، احساسات واقعی خود را صادقانه ابراز کند و بدون بی‌توجهی به حقوق دیگران حق خود را بگیرد» [۲۶].

مهارت تعامل در گروه‌ها و رهبری

برای ارتباط با دیگران در طیفی وسیع‌تر در گروه‌هایی مانند خانواده، دوستان، گروه‌های موجود در جامعه نیاز به

مهارت‌های خاص می‌باشد که هر فرد در رابطه با دیگران بایستی آن‌ها را کسب کند. به نظر بدار، دزیل و لامارش، ۱۹۹۹ گروه عامل مهم اجتماعی شدن است، باتوجه به نظرات دیگران، پیشنهاد کردن، توصیه کردن، تصمیم‌گیری حضور دیگران، موضع‌گیری درون گروه، تفکر گروهی، مسئولیت‌پذیری در گروه، تفکر گروهی و رهبری گروه، می‌توان ارتباطات گروهی را تنظیم و توسعه داد. رهبری، فرآیندی است که با آن یکی از اعضای گروه (رهبر)، رفتارهای سایر اعضا را تحت تأثیر قرار می‌دهد. طوری آن‌ها را هدایت می‌کند که هدف‌های مشترک گروه به دست می‌آید [۹].

مهارت همکاری

همکاری یکی از مهارت‌های اجتماعی است که افراد با کسب آن می‌توانند در جهت هدف مشترک، فعالیتی سازمان‌یافته و تعامل اجتماعی تداوم‌یافته در جامعه داشته باشند. همکاری کردن، ایجاد نوعی احساس هم‌بستگی و تعامل و تلاش جمعی میان افراد یک جامعه به‌منظور نیل به یک نظام عادلانه اجتماعی است. همچنین همکاری کردن درواقع تصمیمی جمعی برای رسیدن به یک هدف واحد و مشخص است که به فرد و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند مربوط می‌شود [۱۶].

مهارت همدلی

همدلی به این معنی است که قادر به درک و احترام به مسائل دیگران حتی زمانی که آن‌ها در آن شرایط نیستند. این مهارت به ما اجازه می‌دهد تا از دیگران مراقبت کنیم و آن‌ها را دوست داشته باشیم و از دیگران مراقبت و دوست داشته باشیم و با ایجاد روابط اجتماعی بهتر به آن‌ها نزدیک‌تر شویم. همدلی گرایش به واکنش به وضعیت عاطفی دیگران شبیه به وضعیت عاطفی است. به این معنی که فرد می‌تواند مسائل دیگران را درک کند حتی زمانی که در آن شرایط نباشد و به نظریه‌ها و احساسات آن‌ها ارزش و احترام بگذارد [۱۶].

مهارت تصمیم‌گیری

فرد در مسیر زندگی همیشه نیاز به تصمیم‌گیری‌های متفاوت دارد و موفقیت در زندگی به تصمیم‌گیری درست بستگی دارد. مهارت‌های تصمیم‌گیری به ما کمک می‌کند تا بهترین راه‌حل را از راه‌حل‌های مختلف با اطلاعات و

آگاهی کافی با توجه به اهداف واقع‌بینانه خود انتخاب و استفاده کنیم و عواقب آن را بپذیریم. به‌عنوان یک موجود منطقی، فرد به مطلوب‌ترین راه‌های دستیابی به هدف توجه می‌کند؛ بنابراین، می‌خواهد در شرایط اعتمادبه‌نفس کامل تصمیم بگیرد. امروزه ساخت مهارت‌های تصمیم‌گیری یکی از اساسی‌ترین مهارت‌های زندگی است؛ چراکه زندگی در جوامع پیشرفته منجر به گسترش ارتباطات اجتماعی و افزایش انتخاب‌ها در اقشار مختلف به‌ویژه جوانان شده است [۱۳]. انتخاب رشته تحصیلی، شغل و همسر از جمله موارد مهم تصمیم‌گیری هستند.

۱۰- آموزش مهارت‌های اجتماعی

هدف از آموزش مهارت‌های اجتماعی این است که فرد بتواند رفتار، افکار و احساسات خود را بداند و شیوه‌هایی را اجرا کند که ارتباط با دیگران را آسان‌تر کند. از آنجاکه بسیاری از رنج، اضطراب و خشم ما ناشی از روابط ما با دیگران است، به نظر می‌رسد که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند پایه‌ای برای زندگی اجتماعی باشد. در حقیقت، آموزش مهارت‌های اجتماعی ترکیبی از تکنیک‌هایی است که به مردم کمک می‌کند تا روابط بین فردی خود را ایجاد کنند. به گفته محققان، نتایج به‌کارگیری مهارت‌های اجتماعی نشان می‌دهد که آن‌ها در تغییر وضعیت و تغییر رفتار، ارتباط بین فردی، رفع اضطراب اجتماعی، ایجاد رفتار اجتماعی و بزهکاری مؤثر بوده‌اند. چهار موقعیت عمده‌ای که در آن آموزش مهارت‌های اجتماعی برای افراد به وقوع می‌پیوندد عبارتند از:

- ۱- محیط‌های کوچک‌سازمانی؛ ۲- خانه؛ ۳- مدرسه؛ ۴- جامعه.

که از بین این چهار موقعیت، آموزش مهارت‌های اجتماعی در خانه، مدرسه و جامعه از اهمیت بیشتری برخوردارند. مهارت‌های اجتماعی فرد را قادر می‌سازد تا دانش، نگرش‌ها و ارزش‌ها را به توانایی‌های واقعی در همان زمان تبدیل کند. او باید یاد بگیرد که چه کاری انجام دهد و چگونه انجام دهد. آموزش مهارت‌های اجتماعی، استفاده از رفتارهای اجتماعی در محیط و با افراد مختلف در سن، جنسیت، تحصیلات و غیره و همچنین ادامه رفتارها در طول زمان نیاز به یک برنامه خاص دارد.

۱۱- فضای مجازی و مهارت‌های اجتماعی در دانشگاه

فضای مجازی به عنوان یکی از پدیده‌های تحول‌آفرین در دنیای امروز، نقش مهمی در شکل‌دهی به روابط اجتماعی دانشجویان و اساتید دانشگاه ایفا می‌کند. این فضا امکان برقراری ارتباط آسان و سریع را فراهم کرده و باعث شده که مرزهای جغرافیایی و زمانی در تعاملات آموزشی و اجتماعی تا حد زیادی برداشته شود. در نتیجه، دانشجویان و اساتید می‌توانند از طریق شبکه‌های اجتماعی، پلتفرم‌های آموزشی و گروه‌های مجازی، مهارت‌های ارتباطی و همکاری خود را تقویت کنند.

با این حال، استفاده مفرط از فضای مجازی ممکن است منجر به کاهش کیفیت ارتباطات حضوری و مهارت‌های اجتماعی واقعی شود. تعاملات آنلاین اغلب فاقد زبان بدن، لحن صدا و سایر نشانه‌های غیرکلامی هستند که نقش مهمی در فهم متقابل و ایجاد همدلی ایفا می‌کنند. این موضوع می‌تواند به ضعف در مهارت‌های بین‌فردی و کاهش توانایی در مدیریت ارتباطات پیچیده اجتماعی در هر دو گروه دانشجویان و اساتید منجر شود.

از سوی دیگر، فضای مجازی فرصت‌های جدیدی را برای یادگیری مهارت‌های اجتماعی به شکل غیرمستقیم فراهم کرده است. برای مثال، شرکت در بحث‌های گروهی آنلاین، برگزاری وبینارها و کارگاه‌های تعاملی می‌تواند به دانشجویان و اساتید کمک کند تا مهارت‌های همکاری، مدیریت اختلاف و ارتباط مؤثر را در قالبی نوین تمرین و تقویت کنند. این تجربه‌های دیجیتال، به ویژه در شرایطی که دسترسی به آموزش حضوری محدود است، نقش کلیدی در حفظ و ارتقای مهارت‌های اجتماعی ایفا می‌کنند.

تأثیر فضای مجازی بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی دانشجویان و اساتید دانشگاه ترکیبی از فرصت‌ها و چالش‌ها است که نیازمند مدیریت هوشمندانه و آگاهانه است. استفاده متوازن و هدفمند از این فضا می‌تواند باعث افزایش تعاملات مثبت، بهبود کیفیت آموزش و تقویت مهارت‌های اجتماعی شود، در حالی که غفلت از جنبه‌های منفی آن ممکن است به انزوای اجتماعی و کاهش کیفیت روابط منجر شود. بنابراین، آموزش و ترویج فرهنگ استفاده درست از فضای مجازی برای هر دو گروه، امری حیاتی و ضروری است.

۱۲- توجه نوجوانان به اینترنت و دنیای مجازی

دلایل جذب نوجوانان به اینترنت و دنیای مجازی را می‌توان به شرح زیر توصیف کرد:

ویژگی‌های جذاب اینترنت برای نوجوانان عبارت‌اند از: الف) وبسایت‌ها: که به کاربران مجموعه‌ای از اطلاعات، سرگرمی و تعامل را در یک مکان منحصربه‌فرد ارائه می‌دهند.

ب) موتورهای جست‌وجو: موتورهای جست‌وجو از منابع مبتنی بر وب استفاده می‌کنند که می‌توانند برای جست‌وجوی تمام مسائل و موضوعات مورد استفاده قرار گیرند.

ج) خانه‌های چت: سایت‌های خاصی که به نوجوانان و جوانان اجازه می‌دهد تا مکالمات فوری داشته باشند. اتاق‌های گفت‌وگو معمولاً بر اساس موضوع یا هدف گفت‌وگو تقسیم می‌شوند.

د) ارسال پیام‌های آنی: نرم‌افزارهایی که به‌طور عمده نوجوانان را آن برای ارسال پیام‌های آنی به کسانی که دارای همان نرم‌افزارند، استفاده می‌کنند.

ه) صفحه‌های اطلاعات: نرم‌افزاری است که اجازه می‌دهد نوجوانان سؤال‌ها و اطلاعات خود را با موضوع‌های خاص ارسال کنند.

و) پست الکترونیکی: نرم‌افزاری است که توسط آن می‌توان پیغام‌های خود را به نشانی‌های مشخص فرستاد و یا دریافت کرد.

ز) وبلاگ‌ها: وبسایت خاصی است که فرد می‌تواند افکار، احساسات و کارهای خود را در آن به رشته تحریر درآورد و از آن نگه‌داری کند.

۲- پر کردن اوقات فراغت: یکی از علل استفاده زیاد از اینترنت در بین نوجوانان و جوانان پر کردن اوقات فراغت است؛ زیرا امکانات ورزشی یا تفریحی کافی در دسترس آن‌ها نیست. اکثر خانواده‌ها همچنین از نوجوانان استقبال می‌کنند که در خانه با کامپیوتر و اشغال یک خط تلفن سرگرم شوند، بدون این‌که بدانند اگر از اینترنت به‌طور نامناسب استفاده کنند، اثرات منفی و مخرب بسیار بیشتر از بسیاری از سرگرمی‌های دیگر است.

۳- خودگریزی و شکست‌های زندگی: اینترنت پناهگاهی برای بسیاری از نوجوانان و جوانان است که از مشکلات، دردها و رنج‌های خود به آن روی می‌آورند و به آن به‌عنوان یک ابزار سرگرم‌کننده نگاه می‌کنند.

• سابقه خدمت

جدول ۴. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه به تفکیک

سابقه خدمت		
سابقه خدمت	فراوانی	درصد
زیر ۵ سال	۷۱	۲۲/۷
بین ۶ الی ۱۰ سال	۱۲۵	۳۹/۹
بین ۱۱ الی ۱۵ سال	۵۷	۱۸/۲
بین ۱۶ الی ۲۰ سال	۳۹	۱۲/۵
بالای ۲۰ سال	۲۱	۶/۷
مجموع کل	۳۱۳	۱۰۰

می‌بینیم که بیشترین فراوانی مختص افراد با سابقه بین ۶ الی ۱۰ سال سابقه کار با ۳۹/۹ درصد (۱۲۵ نفر) است و کمترین فراوانی برای افراد بالغ بر ۲۰ سال سابقه کار با ۶/۷ درصد (۲۱ نفر) می‌باشد.

• سن

جدول ۵. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه به تفکیک سن

سن	فراوانی	درصد
بین ۲۰ الی ۲۴ سال	۱۰	۳/۲
بین ۲۵ الی ۳۰ سال	۱۰۴	۳۳/۲
بین ۳۱ الی ۳۵ سال	۹۸	۳۱/۳
بین ۳۶ الی ۴۰ سال	۶۰	۱۹/۲
بین ۴۱ الی ۴۵ سال	۲۳	۷/۳
بین ۴۶ الی ۵۰ سال	۱۸	۵/۸
مجموع کل	۳۱۳	۱۰۰

مطابق جدول در نمونه آماری این تحقیق بیشترین فراوانی برای افراد با ۲۵ الی ۳۰ سال با ۳۳/۲ درصد (برابر با ۱۰۴ نفر) و کمترین فراوانی برای افراد با ۲۰ الی ۲۴ سال سن با ۳/۲ درصد (برابر با ۱۰ نفر) می‌باشد.

۱۴- تحلیل آماری فرضیه‌ها

آمار استنباطی بخش اصلی تحلیل آماری را در برمی‌گیرد که برای سنجش آن‌ها از آزمون‌های آماری مختلف همچون آزمون همبستگی پیرسون و... استفاده کردیم که در تمام مراحل تحقیق از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شده است. تصمیم‌گیری درباره رد یا تأیید فرض صفر (H_0) و به تبع آن فرض مقابل (H_1) در سطح استنباطی نیز با توجه به نوع داده‌ها از آزمون‌های کولموگروف- اسمیرنوف و تحلیل کوواریانس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

۴- نداشتن هویت مطلوب در نوجوانان، وجود شکاف‌های اجتماعی، شکاف بین نسل‌ها و همچنین متلاشی شدن تعاملات بین والدین و کودکان می‌تواند از دیگر علل گرایش نوجوانان به استفاده از اینترنت باشد [۱].

۱۳- یافته‌های پژوهش

متغیرهای جمعیت شناختی

در هر پژوهشی آمار توصیفی و بررسی متغیرهای جمعیت شناختی یکی از بخش‌های مهم آن فرایند محسوب می‌شود که در جای خود از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است، لذا تحلیل این بخش از داده‌ها نیز در فرایند تحقیق و پژوهش مفید و مؤثر خواهد بود.

• جنسیت

جدول ۲. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه به تفکیک

جنسیت		
جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۱۲۳	۳۹/۳
مرد	۱۹۰	۶۰/۷
مجموع کل	۳۱۳	۱۰۰

همان‌طور که جدول نشان می‌دهد ۶۰/۷ درصد (برابر با ۱۹۰ نفر) از نمونه آماری این تحقیق را مردان و ۳۹/۳ درصد (برابر با ۱۲۳ نفر) را نیز زنان تشکیل می‌دهند.

• میزان تحصیلات

جدول ۳. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه به تفکیک

میزان تحصیلات		
میزان تحصیلات	فراوانی	درصد
دیپلم	۴۶	۱۴/۷
فوق دیپلم	۱۹	۶/۱
لیسانس	۱۹۵	۶۲/۳
فوق لیسانس و بالاتر	۵۳	۱۶/۹
مجموع کل	۳۱۳	۱۰۰

جدول بیان‌گر این است که در نمونه آماری این تحقیق، بیشترین فراوانی برای افراد با مدرک لیسانس با ۶۲/۳ درصد (برابر با ۱۹۵ نفر) و کمترین فراوانی برای افراد با مدرک فوق دیپلم ۱۶/۹ درصد (۵۳ نفر) می‌باشد.

جدول ۶. آزمون بررسی نرمال بودن توزیع متغیرهای پژوهش

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره کولموگروف	سطح معنی داری
انجام رفتارهای مناسب	۳۱۳	۱۳/۶۵	۳/۱۷	۰/۰۹۸	۰/۲۰۰
دوری از رفتارهای غیراجتماعی	۳۱۳	۱۵/۵۳	۲/۷۹	۰/۱۰۸	۰/۰۸۱
دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی از سوی دانش آموزان	۳۱۳	۱۴/۲۱	۳/۵۸	۰/۱۱۲	۰/۰۷۲
دوری از برتری طلبی	۳۱۳	۱۴/۶۸	۲/۷۸	۰/۹۷	۰/۷۸
و ارتباط باهمسالان	۳۱۳	۱۱/۶۲	۳/۵۱	۰/۹۴	۰/۶۸

با توجه به داده‌ها، سطح معناداری تمامی داده‌های به‌دست‌آمده از آزمون‌ها بیشتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین، فرض مبنی بر نرمال بودن داده‌ها در مورد تمامی داده‌ها مورد تأیید قرار می‌گیرد.

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و انجام رفتارهای مناسب از سوی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهرستان هامون رابطه وجود دارد.

جدول ۷. فضای مجازی و انجام رفتارهای مناسب از سوی دانش‌آموزان

فضای مجازی (اینترنت، وایبر)	ضریب همبستگی پیرسون	انجام رفتارهای مناسب
	۰/۴۴۰	
سطح معنی داری	۰/۰۰۰	
تعداد	۲۷	

همان‌طور که در جدول می‌بینیم ضریب همبستگی بین فضای مجازی و انجام رفتارهای مناسب از سوی دانش‌آموزان، در محاسبه همبستگی پیرسون ($I=0/440$ و $Sig=0/000$)، معنادار می‌باشد که این خود نشان‌دهنده همبستگی مثبت و مستقیم بین دو متغیر موردبررسی است.

فرضیه ۲: به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و دوری از رفتارهای غیراجتماعی از سوی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهرستان هامون رابطه وجود دارد.

جدول ۸. فضای مجازی و دوری از رفتارهای غیراجتماعی از سوی دانش‌آموزان

فضای مجازی (اینترنت، وایبر)	ضریب همبستگی پیرسون	دوری از رفتارهای غیراجتماعی
	۰/۴۹۱	
سطح معنی داری	۰/۰۰۰	
تعداد	۳۱۳	

می‌بینیم که ضریب همبستگی بین فضای مجازی و دوری از رفتارهای غیراجتماعی از سوی دانش‌آموزان، در محاسبه همبستگی پیرسون ($I=0/491$ و $Sig=0/000$)، معنادار می‌باشد که این خود نشان‌دهنده همبستگی مثبت و مستقیم بین دو متغیر موردبررسی است.

فرضیه ۳: به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی از سوی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهرستان هامون رابطه وجود دارد.

جدول ۹. فضای مجازی و دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی از سوی دانش‌آموزان

دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی از سوی دانش‌آموزان		
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۳۳۸	
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰	فضای مجازی (اینترنت، وایبر)
تعداد	۳۱۳	

فرضیه ۴: به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و دوری از برتری‌طلبی از سوی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهرستان هامون رابطه وجود دارد.

می‌بینیم که ضریب همبستگی بین فضای مجازی و دوری از پرخاشگری و رفتارهای تکانشی از سوی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهرستان هامون در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/338$ و $Sig=0/000$) معنادار می‌باشد که این خود نشان‌دهنده همبستگی مثبت و مستقیم بین دو متغیر موردبررسی است.

جدول ۱۰. فضای مجازی و دوری از برتری‌طلبی از سوی دانش‌آموزان

دوری از برتری‌طلبی		
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۱۴۹	
سطح معنی‌داری	۰/۰۱۴	فضای مجازی (اینترنت، وایبر)
تعداد	۳۱۳	

فرضیه ۵: به نظر می‌رسد بین فضای مجازی و ارتباط باهمسالان از سوی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه شهرستان هامون رابطه وجود دارد.

می‌بینیم که ضریب همبستگی بین فضای مجازی و دوری از برتری‌طلبی از سوی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهرستان هامون، در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/151$ و $Sig=0/014$)، معنادار می‌باشد که این خود نشان‌دهنده همبستگی مثبت و مستقیم بین دو متغیر موردبررسی است.

جدول ۱۱. فضای مجازی و ارتباط از سوی دانش‌آموزان

ارتباط باهمسالان		
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۲۹۴	
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰	فضای مجازی (اینترنت، شبکه‌های اجتماعی)
تعداد	۳۱۳	

رگرسیون چندگانه به روش هم‌زمان اجرا شد. نتایج نشان داد که فضای مجازی توانست واریانس معناداری از متغیرهای وابسته را تبیین کند.

می‌بینیم که ضریب همبستگی بین فضای مجازی و ارتباط باهمسالان از سوی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه شهرستان هامون، در محاسبه همبستگی پیرسون ($r=0/294$ و $Sig=0/000$) معنادار می‌باشد که این خود نشان‌دهنده همبستگی مثبت و مستقیم بین دو متغیر موردبررسی است.

جدول ۱۲. نتایج تحلیل رگرسیون

متغیر وابسته	ضریب رگرسیون β	سطح معنی‌داری Sig
انجام رفتارهای مناسب	0.38	0.000
دوری از رفتارهای غیراجتماعی	0.42	0.000

۱۵- تحلیل رگرسیون چندگانه

به‌منظور بررسی میزان تأثیر متغیر مستقل (فضای مجازی) بر مؤلفه‌های وابسته (ابعاد مختلف مهارت‌های اجتماعی)،

دوری از پرخشگری و رفتار تکانشی	0.29	0.001
دوری از برتری‌طلبی	0.15	0.012
ارتباط با همسالان	0.26	0.000

برای بررسی روابط علی میان متغیرهای پژوهش، مدل تحلیل مسیر طراحی و اجرا شد. فضای مجازی به عنوان متغیر مستقل و ابعاد مهارت اجتماعی به عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شدند.

شاخص برازش مدل مسیر:

Chi-square = 5.13, df = 4, p = 0.27

RMSEA = 0.03

CFI = 0.98

GFI = 0.96

ضرایب مسیر بین فضای مجازی و مؤلفه‌های مهارت اجتماعی همگی مثبت و معنادار بودند که نشان‌دهنده برازش مناسب مدل با داده‌ها و تأثیر مستقیم فضای مجازی بر مؤلفه‌های مهارت اجتماعی می‌باشد.

۱۶- نتیجه‌گیری

ویژگی‌های کارکردی اینترنت، آن را به عنوان پیوند تعداد بی‌شماری از شبکه‌های کوچک و بزرگ که حاوی اطلاعات گوناگون و متنوع می‌باشد، بارز کرده است. این ابزار رسانه‌ای در ابعاد وسیعی می‌تواند در قالب‌های مختلف و در حال رشدی از جمله سرویس‌های خبررسانی، وبلاگ‌ها، تالارهای گفت‌وگو، اجتماعات مجازی، اتاق‌های گپ و غیره در خدمت اهداف متنوع باشد؛ بنابراین، سواد رسانه‌ای مهم‌ترین اصطلاحی است که هرکسی باید قبل از ورود به فضاهای مجازی و رسانه‌ای به آن مسلح باشد. سواد رسانه‌ای در مفهوم گسترده آن می‌تواند راهکاری منطقی و عاقلانه و هوشیارانه در اختیار یک شخص برای استفاده از دنیای مجازی قرار دهد تا بدون اتلاف وقت، از خطر آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در امان مانده و استفاده لازم و علمی نیز از طریق رسانه‌های فوق ببرد. آنچه در رابطه با نسل جوان در تعامل با اینترنت و خواص مثبت آن می‌توان گفت، خصوصیت آزادی انتشار اطلاعات از طریق اینترنت است و این در تناقض با سیاست محدودسازی قرار دارد. اینترنت ضد سانسور است، مروج دموکراسی است و با خود الگوی نوین زندگی مدرن را به ارمغان می‌آورد. کاربر اینترنت هم دارای سطح تحصیلی بالاتری نسبت به سایر همسالان خود است و هم بر اثر استفاده از این رسانه به سطح بالاتری از

دانش و اطلاعات ارتقا می‌یابد؛ اینترنت حتی منجر به ایجاد یک طبقه نخبه در جامعه شده که با جهان خارج به خوبی آشنایی دارد؛ نه می‌شود به این نخبگان دروغ گفت نه می‌توان به آن‌ها عقیده‌ای را تحمیل کرد. قدرت اینترنت و وسعت ابعاد رسانه‌ای آن به حدی است که به راحتی می‌تواند عملکرد برخی رسانه‌های داخلی نظیر مطبوعات، رادیو و تلویزیون و حتی خبرگزاری‌ها را تحت تأثیر قرار داده و به حاشیه براند. امروزه در حوزه تعلیم و تربیت و آموزش فراگیران، بحث روش تدریس بر پایه آموزش رسانه‌ای در برنامه‌های درسی یکی از چالش‌های معلمان است مهارت‌های اجتماعی افراد در ارتباطات میان فردی او نقش بسزایی دارند. این مهارت‌ها ذاتی نبوده و فرد می‌تواند، به طرق مختلفی این مهارت‌ها را کسب کند. به اعتقاد بسیاری از پژوهشگران، دنیای مجازی در عصر امروزی می‌تواند، خود را به عنوان روشی برای کسب مهارت‌های اجتماعی معرفی کند. متأسفانه مهارت‌های اجتماعی به عنوان جزئی از دروس مدرسه‌ای همیشه مورد بی‌توجهی قرار گرفته و فقط زمانی به این مهم توجه می‌شود که دانش‌آموزان از خود رفتاری نامناسب نشان دهند. احتمالاً وجود چنین وضعیتی مربوط می‌شود به تأکید بیش از اندازه بر آموزش محدود مهارت‌هایی که از دیدگاه معلمان بارز است و عدم احساس مسئولیت در آموزش مهارت‌های اجتماعی از طرف آموزگاران، گویی که این امر جزئی از مسئولیت آن‌ها نمی‌باشد. مطالعات نشان داده که استفاده از فناوری چند رسانه‌ای‌ها، توانایی دانش‌آموزان را در برقراری ارتباطات اجتماعی بایان صحبت‌ها و احساسات قابل‌درک افزایش داده است؛ بنابراین، همگام با افزایش تقاضا برای کاربرد رسانه‌های آموزشی در تعلیم و تربیت رایانه و ابزارهای آموزشی از جایگاه ویژه‌ای در این حوزه مطالعاتی برخوردار می‌اند.

با نگاهی به نتایج به دست آمده از مطالعه حاضر و سایر پژوهش‌ها می‌توان این گونه تبیین کرد که استفاده از چندرسانه‌ای‌های آموزشی تأثیر معناداری بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارد و موجب برقراری روابط و تعاملاتی سازنده در اجتماع می‌شود و دانش‌آموزان را به عنصری فعال و پویا تبدیل نموده؛ اما باید توجه داشت که بایستی فرهنگ صحیح استفاده از این فناوری را نهادینه کرد و بستر مناسبی را برای استفاده مناسب از آن مهیا ساخت. بر این اساس، نتایج پژوهش حاضر همسو و متناسب با یافته‌های مرادی و شریفی درآمدی (۱۳۹۳)، محمد جانی

چند رسانه‌ای‌ها فرصت‌های مناسبی را برای یادگیرندگان فراهم می‌آورند و با بالا بردن انگیزش یادگیری، آن‌ها را قادر می‌سازند در موقعیت‌های یادگیری چالش‌انگیز به فعالیت پرداخته و به حل مسائل پیچیده و همکاری با دیگران مشغول شوند متناسب و همسو می‌باشد. در کل، می‌توان گفت: از آنجایی که چند رسانه‌ای‌ها به ارائه مطالب در قالب تصاویر و کلمات، نوشتار و فیلم و یا صدا به عبارتی به انتقال پیام توأمان می‌پردازند، موجب می‌گردند کل ظرفیت شناختی دانش‌آموزان برای پردازش اطلاعات به کار گرفته شود. چون از طریق چند حس پیام دریافت می‌شود؛ بنابراین، تعامل به مراتب بهتر صورت می‌پذیرد. درواقع، آموزش این مهارت‌ها به صورت چند رسانه‌ای باعث می‌شود افراد مورد آموزش مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی کافی را کسب کنند و خود را دست‌کم نگیرند. استفاده از این شیوه نوین در جهت آموزش به دانش‌آموزان می‌تواند افق جدیدی را در فرایند آموزشی کشورمان تلقی شود.

انجام تحقیق حاضر از زوایای چند قابل‌بررسی است: نتایج تحقیق حاضر می‌تواند دانش موجود در این زمینه را گامی به پیش ببرد، به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی برای تدوین استراتژی‌های مناسب به کارگیری اینترنت در آموزش مدد رساند، دفتر تألیف کتب درسی، تدوین‌کنندگان سند توسعه فناوری در آموزش، در انجام وظایفشان یاری رساند. دانش‌آموزان امکان و مهارت بهره‌مندی از فناوری نوین آموزشی را پیدا کنند و معلمان نیز می‌توانند در کلاس‌های خود با استفاده از تدریس چند رسانه‌ای‌های آموزشی به انتقال مفاهیم علمی و مهارت‌های اجتماعی بپردازند.

و صفرنواده (۱۳۹۳)، آفنسو و همکاران (۲۰۰۱)، واینرو اینگرسول (۲۰۱۲)، کامپ (۲۰۰۲)، چنگ وی (۲۰۱۰)، امسی کنا وبراک (۲۰۰۰)، اسلاوین (۱۹۹۲)، پارسونز ومیجل (۲۰۰۳) می‌باشد. آفنسو و همکاران (۲۰۰۱) در پژوهشی تحت عنوان رایانه و فناوری وابسته به آن و تاثیر تعاملات اجتماعی، به این نتیجه رسیدند که رایانه و فناوری وابسته به آن تعاملات اجتماعی را تسهیل کند. از آنجاکه رایانه برخی به برخی از آموزش‌ها نیاز دارد، فرصت‌هایی را برای مداخله و نفوذ دیگران فراهم می‌آورد که تعاملات اجتماعی در طی این مداخلات اتفاق می‌افتد. مطالعات اسلاوین (۱۹۹۲) نیز نشان می‌دهد دانش‌آموزانی که به شیوه گروهی آموزش می‌بینند، از حیث نوع‌دوستی، برخورد‌های دوستانه و رفتارهای مطلوب اجتماعی نسبت به دانش‌آموزان گروه شاهد از وضعیت بهتری برخوردارند و تمایل بیشتری به احترام گذاشتن به ارزش‌ها و احترام به دیگران دارند. مرادی و شریفی درآمدی (۱۳۹۳) در یافته‌هایشان که بر روی دانش‌آموزان پایه دوم مقطع راهنمایی تهران انجام دادند نشان دادند که برنامه آموزش چند رسانه‌ای بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر ناشنوا، در گروه آزمایش به‌طور معناداری در تمامی مؤلفه‌ها مؤثر بوده است. همچنین، در پنج مؤلفه مهارت اجتماعی (گرایش به رفتارهای مناسب اجتماعی، دوری از رفتارهای غیراجتماعی، دوری از پرخاشگری و جنگ‌ودعوا با دیگران، دوری از برتری‌طلبی و ایجاد ارتباط مناسب باهمسالان) میانگین گروه آزمایش بیشتر از گروه کنترل بود. همچنین نتایج این یافته‌ها با نتایج یافته‌های (واینر واینگرسول، ۲۰۱۲) که در تحقیقشان نشان داده‌اند

منابع

۴. سلامت. «فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، جلد ۲، شماره ۵، ۱۳۹۴، صص. ۲۰۱-۲۳۴.
۵. جمشیدی، عفت، و مریم سیف نراقی. «بررسی و مقایسه مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان عادی و دانش‌آموزان دارای نارسایی‌های ویژه». «فصلنامه پژوهش در حیطه کودکان/استثنایی، جلد ۵، شماره ۱، ۱۳۸۴، صص. ۱-۱۹.
۶. آذربایجانی، مسعود. «رشد اخلاقی کودکان در کشاکش رسانه و خانواده». «شریه/اخلاق، شماره ۳۹، ۱۳۸۲، صص. ۶۳-۷۶

۱. آذربایجانی، مسعود. «رشد اخلاقی کودکان در کشاکش رسانه و خانواده». «شریه/اخلاق، شماره ۳۹، ۱۳۸۲، صص. ۶۳-۷۶.
۲. اشرفی، مهناز، و فرزانه منجری. «اثر بخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر کاهش پرخاشگری در دانش‌آموزان دختر متوسطه». «فصلنامه پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، جلد ۳، شماره ۱، پیاپی ۴، ۱۳۹۲، صص. ۸۱-۹۸.
۳. اکیا، علی‌اصغر، و المیرا فتوحی کندلجی. «نقش آموزش الکترونیک در ارتقای سطح آگاهی کاربران جوان اینترنتی از

۱۶. غیاثوند، احمد. «مطالعه اینترنتی در بین مردم شهر تهران و عوامل مؤثر بر آن». *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، جلد ۱، شماره ۲، ۱۳۹۴، صص. ۸۷-۱۱۸.

۱۷. کار تلج، جی، و اف. میلبرن. *آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان*. ترجمه محمدحسین نظری‌نژاد، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۰.

۱۸. لطف‌آبادی، حسین. *روان‌شناسی رشد ۲: نوجوانی، جوانی و بزرگسالی*. تهران: سمت، ۱۳۸۴.

۱۹. محمدجانی، ابراهیم، و مریم صفرنواده. «تأثیر استفاده از اینترنت بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان». *فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، جلد ۱، شماره ۵، ۱۳۹۳، صص. ۵۹-۷۵.

۲۰. مرادی، رحیم، و اسماعیل زارعی زوارکی. «کاربرد آموزش چندرسانه‌ای در حیطه مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان اتیسم». *مجله تعلیم و تربیت/استثنایی*، جلد ۱۴، شماره ۱، پیاپی ۱۳۳، ۱۳۹۳، صص. ۵۵-۶۳.

۲۱. معتمدنژاد، کاظم. *وسایل ارتباط جمعی*. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۹.

22. Ashraf, Mahnaz, and Farzaneh Monjezi. "The Effectiveness of Communication Skills Training on Reducing Aggression in Secondary School Girls." *The Journal of Cognitive and Behavioral Science Research*, vol. 3, no. 1, ser. 4, 2013, pp. 81-98.

23. Azarbaijani, Masood. "The Moral Development of Children in the Media and Family Conflict." *Journal of Ethics*, no. 39, 2003, pp. 63-76.

24. Bar-On, Reuven. *Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-I): Technical Manual*. Multi-Health Systems, 1997.

25. Carr Telge, G., and F. Milburn. *Teaching Social Skills to Children*. Translated by Mohammad Hussain Nazari Nezhad, 3rd ed., Astana Quds Rizvi Publications, 1980.

26. Cheshmeh Alaei, Maryam, et al. "Effectiveness of Media Education on Social Skills to Two Groups of Children, Children and Their Mothers in Reducing Loneliness and Increasing Peer Acceptance." *Chronology of Psychological Methods and Models*, no. 19, 2015.

۷. اشرفی، مهناز، و فرزانه منجری. «اثر بخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر کاهش پرخاشگری در دانش‌آموزان دختر متوسطه». *فصلنامه پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری*، جلد ۳، شماره ۱، پیاپی ۴، ۱۳۹۲، صص. ۸۱-۹۸.

۸. اکیا، علی‌اصغر، و المیرا فتوحی کندلجی. «نقش آموزش الکترونیک در ارتقای سطح آگاهی کاربران جوان اینترنتی از سلامت». *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، جلد ۲، شماره ۵، ۱۳۹۴، صص. ۲۰۱-۲۳۴.

۹. جمشیدی، عفت، و مریم سیف‌نراقی. «بررسی و مقایسه مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان عادی و دانش‌آموزان دارای نارسایی‌های ویژه». *فصلنامه پژوهش در حیطه کودکان استثنایی*، جلد ۵، شماره ۱، ۱۳۸۴، صص. ۱-۱۹.

۱۰. دهقان شاد، حوریه، و سیدمحمد محمودی کوکند. «بررسی ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای کودکان و نوجوانان از دیدگاه متخصصان شهر تهران». *فصلنامه مطالعات رسانه‌ای*، جلد ۷، شماره ۱۶، ۱۳۹۱، صص. ۶۹-۸۲.

۱۱. زارعی زوارکی، اسماعیل، و فاطمه جعفرخانی. «چندرسانه‌ای آموزشی و نقش آن در آموزش ویژه». *مجله تعلیم و تربیت/استثنایی*، شماره‌های ۹۸ و ۹۹، ۱۳۸۸، صص. ۲۲-۳۰.

۱۲. زنجانی‌زاده، هما، و علی‌محمد جوادی. «بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد (در سال ۸۳-۸۲)». *مجله جامعه‌شناسی ایران، علوم اجتماعی*، شماره ۲۲، ۱۳۸۴.

۱۳. سجادیان، ایلناز، و محمدعلی نادى. «ارتباط بین افسردگی و انزوای اجتماعی کاربران اینترنت نوجوان و جوان با مدت‌زمان روزانه معمولی کاربری اینترنت». *فصلنامه تحقیقات علوم رفتاری*، جلد ۴، شماره ۱، ۱۳۸۵، صص. ۳۳-۳۸.

۱۴. شعاری‌نژاد، اکبر. *کیفیت بخشی آموزش و پرورش دوره ابتدایی، با رویکرد مدیریت کیفیت جامع*. با همکاری حیدر تورانی، تهران: نشر قو، ۱۳۶۴.

۱۵. چشمه‌علایی، مریم، جایل فتح‌آبادی، کارینه طهماسبیان، و حمید دهقان‌فر. «اثر بخشی آموزش رسانه‌ای بر مهارت‌های اجتماعی به دو گروه کودکان و کودکان و مادرانشان در کاهش احساس تنهایی و افزایش پذیرش همسالان». *فصلنامه روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، شماره ۱۹، ۱۳۹۴.

Exceptional Education, vol. 14, no. 1, ser. 133, 2014, pp. 55–63.

37. Motamed Nezhad, Kazem. *Means of Mass Communication*. Allameh Tabataba'i University, 2000.

38. Sajadian, Elnaz, and Mohammad Ali Nadi. "The Relationship Between Depression and Social Isolation of Adolescent and Young Internet Users with the Normal Daily Duration of Internet Use." *Behavioral Science Research Quarterly*, vol. 4, no. 1, 2006, pp. 33–38.

39. Shoari Nezhad, Akbar. *Quality of Primary Education, with a Holistic Quality Management Approach*. With Haider Turani, QO Publishing, 1985.

40. Tier, Martin. "Six Key Social Skills." *Self Confidence*, 2007, www.self-confidence.co.uk/social-skills.

41. Wangling. "Developing and Evaluating an Interactive Multimedia Instructional Tool: Learning Outcomes and User Experience of Optometry Students." *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, vol. 17, no. 1, 2008, pp. 43–57.

42. Weiner, Alice, and Brooke Ingersoll. "The Use of Innovative Computer Technology for Teaching Social Communication to Individuals with Autism Spectrum Disorders." *Research in Autism Spectrum Disorders*, vol. 5, no. 1, 2012, pp. 96–107.

43. White, Susan W., et al. "Social Skills Development in Children with Autism." *Council for Exceptional Children*, vol. 73, 2007, pp. 264–287.

44. Zanzanizadeh, Homa, and Ali Mohammad Javadi. "Study of the Impact of the Internet on Family Values among High School Students in District 3 of Mashhad (in 82-83)." *Journal of Iranian Sociology, Social Sciences*, no. 22, 2005.

45. Zaree Zawarki, Ismail, and Fatemeh Jafarkhani. "Educational Multimedia and Its Role in Special Education." *Journal of Exceptional Education and Training*, nos. 98–99, 2009, pp. 22–30.

27. Dehghan Shad, Horieh, and Seyed Mohammad Mahmoudi Kokande. "Examination of the Need for Media Literacy Education for Children and Adolescents from the Perspective of Specialists in Tehran." *Media Studies Quarterly*, vol. 7, no. 16, 2012, pp. 69–82.

28. Flinger, James, and Daniel Hollinger. "Enhancing Resilience to Mental Health Disorders in Deaf School Children." *Resilience in Deaf Children*, Springer, vol. 15, no. 4, 2011, pp. 169–205.

29. Gabel, Hugh. *Electronic Information Source and Evaluation Guide*. Booker Saur, 2001, pp. 73–85.

30. Ghyathvand, Ahmad. "Internet Study among the People of Tehran and the Factors Affecting It." *Journal of New Media Studies*, vol. 1, no. 2, 2012, pp. 87–118.

31. Hargie, Owen, and David Dickson. *Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice*. Routledge, 2004.

32. Jamshidi, Efat, and Maryam Seyf Naraghi. "Examination and Comparison of Social Skills in Ordinary Students and Students with Special Deficiencies." *Research Quarterly in the Field of Exceptional Children*, vol. 5, no. 1, 2005, pp. 1–19.

33. Kia, Ali Asghar, and Elmira Fotoohi Kondelaji. "The Role of E-Learning in Raising the Level of Awareness of Young Internet Users about Health." *Journal of New Media Studies*, vol. 2, no. 5, 2015, pp. 201–234.

34. Lotfabadi, Hussain. *Developmental Psychology 2: Adolescence, Youth and Adulthood*. Samt, 2005.

35. Mohammad Jani, Ebrahim, and Maryam Safarnavadeh. "The Impact of Internet Use on Students' Social Skills Development." *Chronology of Information and Communication Technology in Educational Sciences*, vol. 1, no. 5, 2014, pp. 59–75.

36. Moradi, Rahim, and Esmail Zaree Zavaraki. "Application of Multimedia Education in the Field of Social Skills of Autistic Students." *The Journal of*

